

Mit, basm, legendă. Mutații ale nucleelor narrative

SORIN TITEL. REPERE ALE GEOGRAFIEI IMAGINARULUI SAU DIALECTICA *CERCULUI*

Ariana COVACI

Sorin Titel. Landmarks on the Geography of the Imaginary or the Dialectics of the *Circle*

Area fiction fantasy described by Sorin Titel is a soul transposition of the real geography where the writer was born and raised. Toponyms are the same as the Banat villages in Timis County and places chosen to focus on the characters' lives geometrical shape of the circle. On this idea we relied on in this short research, namely that the writer, who left home and went to foreign places finds, a way to return home, by writing about the Lost Paradise, and the circle in which the world of second degree takes place is an attempt of the writer to preserve his privacy, the "icons of the childhood", but also a way to delimit cartographic "The Far Country" (of his memories) of this country.

Key words: Sorin Titel, imaginary, area fiction, Lost Paradise, circle

Humulești, Șiria, Siliștea-Gumești, Pripas și alte câteva nume putem alege pentru a denumi spații ale geografiei imaginare care au intrat în mentalul cititorilor. Fie că păstrează coordonatele geografiei reale sau le redimensionează, aceste toposuri sunt embleme artistice, universuri alternative, compensatorii în care viața de grad secund transgresează sentimentul „tristeții metafizice”, prinde contur spiritual, închizând oameni ce ne seamănă.

Visând la geografia locurilor în care și-a petrecut copilăria, la Banatul prin care s-a perindat cu familia, scriitorul Sorin Titel se întoarce mereu și mereu la „icoanele ce i-au însoțit viața timpurie”, cum ar spune Vasile Voiculescu. Acest spațiu al prozei sale, deși reia coordonatele zonei natale, nu este o reproducere a acesteia, ci mai degrabă o imagine a memoriei sufletului. Banatul prozelor sale, reconstituit prin vorbele „bătrânilor sfătoși”, este nu doar „un Paradis pierdut”, ci mai ales „unul posibil”¹. El este legat de geografia locurilor în care a investit povești și temeri, în care a lăsat singurătăți, cum ne explică Gaston Bachelard. Spațiul volumelor de proză este cel al copilăriei, iar cu memoria sufletului el îi reface reperele fundamentale. Sorin Titel numește această lume „Țara

¹ Adrian Dinu Rachieru, *Scriitorul și umbra. Eseu despre proza lui Sorin Titel*, Reșița, Editura „Timpul”, 1995, p. 75.

Incursiuni în imaginar

îndepărtată”, cu trimiteri atât la spațiu, cât și la timp ca simboluri ale coborârii și ascensiunii deopotrivă.

Nucleul acestui spațiu este Margina, de fapt locul nașterii autorului. Așadar, reper al realității, care devine, ca la Creangă, *axis mundi*, iar casa părintească, *imago mundi*. Spre Margina converg energiile, spre acest loc călătoresc personajele. De fapt, arealul geografic se restrânge geometric la forma cercului în care sunt dispuse localitățile menționate de prozator în cărțile sale. Ne referim aici la drumurile făcute de liceeni și de familiile acestora de la Margina la Făget, apoi la Lugoj, la perindările bătrânilor și ale tinerilor pe la târguri și nedei prin Curtea, Coșava, Tomești, Pietroasa, pe la Balta Caldă, iar apoi la viața în Lugoj, Caransebeș ori Oțelu-Roșu.

Sorin Titel a reușit să arate că Margina are valoarea centrului, că-l poate concura și chiar depăși. Dacă unii scriitori prezentau imaginea provinciei ca pe una a eșecului, în opera scriitorului bănățean, provincia e loc al sărbătorii, căci e vorba de „un Banat patriarhal, în care riturile nașterii, ale căsătoriei și ale înmormântării dau o notă aparte acestei lumi”¹. Lucian Blaga, în studiul consacrat barocului bănățean, menționează următoarele:

„În satul bănățean dai la fiecare pas peste izvoarele unei imaginații în abundență izbucnire. [...] Tot ce ține – în sens larg – de etnografic, ia proporții pline și întortocheate; e parcă o etnografie crescută din tihna senzuală a unei duminici fără sfârșit [...]. Nunțile au un ritual profan neasemănat mai bogat decât cel bisericesc. Sărbătorile mari ale anului nu se reduc numai la cele două ceasuri de ceremonie mecanică în fața altarului, ele trăiesc și în afară, amintind păgânătatea prin bucuria obiceiurilor exterioare dogmei. Zeii cu picioarele de țap s-ar simți nespuse de bine ca privitori barbari ai anumitor datini fantastice din șesul Banatului”².

Intuind foarte bine mentalitatea rurală, ca Pavel Dan, Sorin Titel creionează provincia sub pecetea sărbătorii. Spațiul devine el însuși personaj, unul care transcrie o lume țărănească străveche unde sunt păstrate rituri și ceremonii, elemente ce dau acestei lumi un statut aparte, îi dau culoare. Mai mult chiar, Banatul reprezintă „un creuzet

¹ Ada Cruceanu, *Porunca fiului. Eseu asupra prozei lui Sorin Titel*, Timișoara, Editura Hestia, 1997, p. 64.

² Lucian Blaga, *Barocul etnografiei românești*, accesibil pe http://www.scritube.com/geografie/Cultura-Banatului_244816311.php, accesat în 17 martie 2011.

Mit, basm, legendă. Mutații ale nucleelor narrative

etnic”¹, întâlnim personaje cu origini diverse. Facem cunoștință cu Erji, Ghiuri, Ioșca, Tuța, Luigi, dar și cu Eva Nada, moș Poldi, cu Ana, Maria și Petru. Fiecare aduce în zona în care se mută propriile obiceiuri și propriile sărbători, iar ei le țin pe toate, semn al armonioasei conviețuirii.

Spre Margina se îndreaptă domnișoara Ana, învățătoarea cu suflet ales, pentru a-i învăța carte pe cei care îi seamănă, și tot aici se întoarce tânăra mamă cu pruncul, prea devreme născut, pentru a prinde forțe noi.

Margina cumulează și restituie energii, așa cum face fiecare centru. Contrar numelui ce-l poartă, satul acesta nu este un punct terminus, cum ne-am putea aștepta. Locul aflat la poalele Dealului Cerului se umple de spiritualitate divină, iar cei care îl părăsesc sfârșesc în moarte.

Un alt reper al geografiei imaginare este Balta Caldă, târgul de provincie. Și el un loc fermecat, un elocvent exemplu al sărbătorii, al dinamicii, al barocului. Nimeni nu l-ar putea descrie mai bine decât un ochi de copil: „...găsești la Balta Caldă ce vrei și ce nu vrei, tot ce-ți dorește sufletul”². Ca în orice bâlci, muzica se aude strident, oamenii joacă, mănâncă feluri dintre cele mai neașteptate, cumpără pelerine de ploaie, turtă dulce cu oglindă la mijloc, încălțări de gumă, mărgelile din sticlă colorată, oale, pânzeturi și câte și mai câte. E o lume pestriță, o lume alunecoasă, o lume ireală prin impresia de iluzoriu pe care o conferă. E locul copilăriei personajelor, având „aceeași valoare ca bucătăria și casa pentru familie: armonizarea plenară a colectivității cu Cosmosul”³. Poate, de aceea, copilul Marcu va confunda lumea bâlciului cu cea a basmului. Pierzându-se de mamă, într-un periplu al inițierii, el îi întâlnește pe Scufița Roșie și apoi pe Ivan Turbincă. Pentru Marcu, Balta Caldă devine un spațiu esoteric, un labirint. El traversează dintr-un cerc în altul. Intră în biserică, în spațiul sacru. Fără să fie văzut, pășește în altar și desenează pe un calendar o casă de sticlă, locuită, cu grădină și acareturi, apoi ajunge într-un carusel, în care își caută, inconștient, destinul, mai târziu asistă la hora dansatorilor, ca la un joc de iele, învață de la un șofer, adică un om învățat cu drumul (un simbol al labirintului), cum să mânuiască volanul unui camion, iar în cele din

¹ Adrian Dinu Rachieru, *Op. cit.*, p. 75.

² Sorin Titel, *Opere. II. Romane. Scenarii de film*. Text stabilit, cronologie, note, comentarii, variante și repere critice de Cristina Balinte. Prefață de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005, p. 591.

³ Ada Cruceanu, *Op. cit.*, p. 92.

Incursiuni în imaginar

urmă iese din viermuiala târgului pentru a adormi pe iarbă, pe pământul care îl așteaptă și din care, ridicându-se, devine un altul, matur. În cazul său, spațiul este unul deschis, de trecere, fiindcă, după călătoria la Balta Caldă, se maturizează. Prin frecvența utilizare a liniei curbe în realizarea semnificațiilor acestui spațiu, copilul intrând dintr-un cerc în altul, evoluția sa făcându-se aproape în trepte ale cunoașterii, putem demonstra, de asemenea, caracterul baroc al prozei lui Sorin Titel.

Spațiul ia forma unei coloane a infinitului, una compusă din cercuri suspendate unele peste altele. Fiecare dintre acestea păstrează amintirea unei vârste și nostalgia celei trecute. Timpul este și el perceput ca subiectivitate, iar nu ca durată. Este un timp pierdut, un non-timp. Personajele încearcă mereu să re trăiască momente din amintirea lor. Pentru aceasta se întorc spre sine, se caută în imaginile care le zugrăvesc un chip al fericirii, al sărbătorii. Timpul și spațiul sunt astfel legate. Geografia imaginarului se axează pe un cronotop.

Într-un timp al carnavalului, al bălciului, personajele se confruntă într-un alt mod cu realitatea. Timpul își ia o altă mască. Oamenii opresc „clipa cea repede”, trăiesc timpul subiectiv, fără vârstă. Ei locuiesc în „tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”. Femeia însărcinată aleargă să prindă trenul pentru a ajunge aici. Ea știe că nimic dăunător nu i se poate întâmpla. Dimpotrivă. Chiar frica de a pierde trenul poate fi interpretată psihanalitic ca o nesiguranță, ca o neputință de a evolua. Dar ea se simte datoare, cumva, să încerce. Precum Marcu, ea trece împreună cu cel pe care îl poartă în uter printr-o experiență de transformare. Grăbește ritmul evoluției.

Personajele părăsesc uneori spațiul privilegiat al casei, al grădinii, al Banatului natal, pentru a călători la Viena, la Seghedin, la Paris. Din păcate doar unii reușesc să-și găsească fericirea în afara centrului. De exemplu, Honoriu Dorel Rațiu, personajul din *Țara îndepărtată*. El ajunge la Viena pentru a se pregăti pentru cariera de medic. Sufletește nu îi este suficient, pentru că visează să devină artist. Ambițios, el reușește să transpună himera realității pictând un cocoș cu un penaj nemaîntâlnit. Pe malul Rinului, într-un castel medieval, natura și-a dezvăluit misterul, iar Honoriu e pregătit să-l capteze. E o experiență de reușită în afara spațiului protector. Nu se întâmplă similar în alte situații.

Parisul, chiar dacă e un loc al artei (la care a visat), nu reușește să-l împlinească pe Marcu. Deși naratorul oferă detalii despre atmosfera pariziană, despre itinerariul personajelor, despre oportunitățile care se creează, ceea ce rezultă din paginile acestei cărți este sentimentul

Mit, basm, legendă. Mutații ale nucleelor narrative

singurătății. Pentru personajul pictor, Parisul nu înseamnă o viață fericită, ci un obositor drum al căutării și nămplinirii, al eșecului. În afara visului de artist, Marcu își dorește iubirea lui Momo, o ființă sinonim de singură (își păcălește singurătatea citind), dar fata nu răspunde chemării. „Două singurătăți e prea mult”¹, afirmă ea. Aici, spațiul închide memoria singurătății personajelor. E un loc în care scriitorul se va întoarce, prin intermediul altor cărți, fiindcă:

„...toate spațiile singurătăților noastre, spațiile în care am suferit de singurătate, ne-am bucurat de singurătate, am dorit singurătatea, rămân de neșters în noi. Și, mai precis, ființa nu vrea să le șteargă. Ea știe din instinct că aceste spații ale singurătății sale sunt constitutive.”²

Pentru Ștefan, personajul romanului *Reîntoarcerea posibilă*, Parisul e un spațiu al complexelor. Se visează un pictor al esențelor, dar nu reușește să dea viață decât unor substitute. „Metafore vii” (să folosim termenul făcut cunoscut de Paul Ricoeur) sălășluiesc în el, dar nu le poate extrage conștient. E nevoie să coboare în sine, să se uite, pentru a ajunge la destinație. În cazul său, schimbarea spațiului nu face decât să-l determine să se caute cu mai multă sârguință. Reușitele celorlalți sunt ispite și motive de invidie pentru cei ca el, care nu reușesc. E nevoie de răbdare.

Spațiul mai poartă uneori pecetea timpului, emblema amintirilor. Un loc are memorie, iar un loc bun, cum ar spune Ernest Bernea citând vreun țaran român, este acela în care s-a întâmplat o bucurie. Spațiul păstrează nealterată trecerea timpului, el conservă spre amintire faptele ce s-au petrecut acolo. Rămâne să locuiască în aceleași spații în care și-a petrecut experiența mariajului Maria (din *Pasărea și umbra*), chiar după ce soțul nu mai este. Nu se înstrăinează, pentru că un loc nou nu ar avea potențialul de a o face să se simtă acasă. Memoria obiectelor o îndeamnă să trăiască într-un timp nesfârșit trista ei poveste de dragoste. Învetește lucrurile din jurul ei cu sentimente și amintiri, și e convinsă că, atunci când va ajunge la vârsta în care uitarea ar îndepărta-o de vârsta tinereții, obiectele vor fi acolo să-i amintească.

E interesant cum personajele prozei lui Sorin Titel se retrag în spațiul securizant al cercului construindu-și tipare. Observă Corina Ciocârlie:

¹ Sorin Titel, *Op. cit.*, p. 745.

² Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*. Traducere de Irina Bădescu. Prefață de Mircea Martin, Pitești, Editura Paralela 45, 2003, p. 40.

Incursiuni în imaginar

„Lucrul cel mai la îndemână cu puțință este să-ți crezi un spațiu protector: în cărțile lui Sorin Titel oamenii construiesc mereu – o casă, un han, un spital – în ideea de a se apăra de agresiunea lumii dinafară. În *Țara îndepărtată*, un băiat stă la geam și simte deodată în nări «mirosul otrăvit al pădurii și celălalt miros, al satului ascuns în vale, blând, domestic, liniștitor». I se pare că pădurea arde cu flăcări uriașe; mai mult ca oricând o simte amenințătoare, «ostilă, întunecată, agitată tot timpul, foșnitoare și secretă, cu mirosuri grele și ațâțătoare». Și dacă neliniștea nu i se transformă în spaimă, e numai pentru că adulmecă și «mirosul supei din carne de porc afumată, ridicându-se în seara de septembrie, în timp ce nu se aud decât lingurile lovindu-se de marginea blidului»¹.

Tiparul îi face să se simtă comod. Ghiuri, un bărbat cu mare trecere la femei, personaj secundar în *Clipa cea repede*, are obiceiul de a-și împodobi trupul cu portrete ale femeilor pe care le iubește, iar când se plictisește începe să depene amintiri urmând un itinerar al portretelor:

„În zilele ploioase se ascundeau în podul șurii și acolo Ghiuri îi povestea pe îndelete istoria fiecărui tatuaj. [...] Toate aceste istorisiri urmau un anumit itinerar, de la care povestitorul nu se abătea în ruptul capului: se începea cu desenele de pe mâna dreaptă și, după ce se trecea la cele de pe partea dreaptă a pieptului, se cobora la cele de pe burtă, apoi la cele de pe fesa și de pe piciorul drept. Apoi poveștile urcau, din nou, pe celălalt picior, până la inimă [...]. Itinerariul se încheia în dreptul unei ființe butucănoase, cu un nas mare și cu buze groase, ca de negresă. Ghiuri refuza întotdeauna să reconstituie și biografia acestei femei, în general, lipsită de nuri. Întrebat fiind, se mulțumea să spună doar atât «suflet de aur» și schimba vorba².

Un alt tipar îl reprezintă lupta personajelor cu hazardul, ele reușesc să-i reziste, chiar să impună o ordine și să se salveze. Tot Corina Ciocârlie opinează că „A-ți omori vremea» e o expresie care la Sorin Titel nu are sens figurat: timpul trebuie efectiv desființat, suspendat, pentru vina de a nu se fi arătat răbdător cu oamenii.³

Nu doar viața la sat oferă șansa personajelor de a lupta cu hazardul, prin instituirea unui timp ciclic. La oraș trăiesc o poveste similară. Personaje ce locuiesc în cartierul de blocuri de pe strada

¹ Corina Ciocârlie, *Spațiul protector*, în „România literară”, Anul XX, nr. 3, 1987, p. 4.

² Sorin Titel, *Op. cit.*, p. 228.

³ Corina Ciocârlie, *Ospățul și turbinca*, în „România literară”, XIX, nr. 44, 30 octombrie 1986, p. 4.

Mit, basm, legendă. Mutații ale nucleelor narrative

Narciselor cad în aceleași stereotipii. Mama pregătește micul-dejun și își privește soțul plecând la serviciu, apoi fiul plecând la școală, privește spectacolul fiecărei zile de la geamul bucătăriei. Își observă vecinii și urmărește cu invidie, uneori, necunoscuții care aleargă în direcții opuse. Face aceleași gesturi, pregătește aceleași feluri de mâncare. Monoton se desfășoară viața croitorului și a soției sale, existența celor două Iulii. Chiar și expedițiile la Făget. Aici oamenii se opresc mai întâi la „Folk”, la restaurant, se fotografiază la „Faber”, femeile se plimbă pe alei căutând stofe noi, cumpărând pantofi cu „cârț”, iar bărbații se interesează de prețul grânelor, al porcilor. Toate experiențele acestor zile sunt „zestre pentru anii pustii ai bătrâneții”¹. Când Ion și Maria (din *Pasărea și umbra*) pleacă la Lugoj, întotdeauna se opresc mai întâi pe la casa unguoraicelor și apoi își văd de treabă. Rare sunt evenimentele care desconcentrează calmul rutinei. Poate certurile îndrăgostiților, escapadele unei neveste, războiul.

Sorin Titel reface o lume ce a fost, o lume veche a Banatului său. Suntem parte a acestei zone geografice nu doar prin reperele pe care le primim, ci și prin limbajul abundent în regionalisme al personajelor: „cuină”, „voreț”, „sfetăr”, „bumbi”, „stălaj”, „credenț”, „cucuruz”². Ele vorbesc ca bunicile și străbunicile autorului, recuperând un spațiu pierdut, dar și un alt timp, sau, poate, „un fără timp”.

Banatul prozei lui Sorin Titel este un topos nu lipsit de prejudecăți, dar în care spiritul liber se poate manifesta cu maximă intensitate, căci reflectă imaginea Centrului. Acest spațiu este „țara” personală a autorului în care, „sub pecetea clipei cele repezi, adie o briză nostalgică”³. Cei din afară o percepem ca pe o dialectică a *cercului*.

Bibliografie:

- BACHELARD, Gaston, *Poetica spațiului*. Traducere de Irina Bădescu și prefață de Mircea Martin, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
BERNEA, Ernest, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*. Ediția a II-a, revizuită, București, Editura Humanitas, 2005.
BRAGA, Mircea, *Geografii instabile*, Sibiu, Editura Imago, 2010.

¹ Ov. S. Crohmălniceanu, *Pasărea și umbra*, în „Luceafărul”, nr. 40, 1 octombrie 1977, p. 5.

² Regionalisme: bucătărie, curte, pulover, nasturi, raft, dulap, porumb.

³ Elisabeta Lasconi, *Oglinda aburită. Oglinda lucioasă. Sorin Titel. Universul creației*, Timișoara, Editura Amarcord, 2000, p. 162.

Incursiuni în imaginar

BURGOS, Jean, *Pentru o poetică a imaginarului*. Traducere de Gabriela Duda și Micaela Gulea. Prefață de Gabriela Duda, București, Editura Univers, 1988.

CRISTEA, Valeriu, *Spațiul în literatură*, București, Editura Cartea Românească, 1979.

CRUCEANU, Ada, D., *Porunca fiului. Eseu asupra prozei lui Sorin Titel*, Timișoara, Editura Hestia, 1997.

CIOCĂRLIE, Corina, *Ospățul și turbinca*, în „România literară”, XIX, nr. 44, 30 octombrie 1986.

CIOCĂRLIE, Corina, *Spațiul protector*, în „România literară”, XX, nr. 3, 15 ianuarie 1987.

RACHIERU, Adrian, Dinu, *Scritorul și umbra*, Reșița Editura Timpul, 1995.

RIMMON-KENAN, Shlomith, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, New York, Routledge, 2003.

UNGUREANU, Cornel, *Geografie literară*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2002.

~~~~~

Ariana COVACI: Doctor în Filologie. Membră a Centrului de Cercetare a Imaginarului Speculum din Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. Profesor de limba și literatura română, Colegiul Național „C.D. Loga”, Articole și studii publicate în volumul *Conferinței Internaționale a doctoranzilor în filologie*; „Re-creația”; „Caraș-Severinul în 7 zile”; „Interferențe”; vol. *Educația și preocupările pedagogiei contemporane*; vol. *Studii umaniste și perspective interculturale: cercetări ale doctoranzilor în filologie*; „Caietele Lucian Blaga”; „Transilvania”.